

Çocuklarla İlgili Yürütülen Araştırmalarda Etik İlkeler Rehberi

SUNA'NIN KIZLARI

AKADEMİK ÇOCUK EĞİTİM VAKFI

EĞİTİM REFORMU GİRİŞİMİ

İhtiyaç Haritası

KURUMSAL UZMANLIK VE SAĞLIK EKSPERTİZİ
KUSIF

NİRENGİ

SGDD-ASAM

TESEV
Türkiye Ekonomik ve
Sosyal Etiketler Vakfı

İçindekiler

Suna'nın Kızları Hakkında.....	2
Araştırma Destek Topluluğu Hakkında.....	3
Fikir ve Sanat Atölyesi Derneği Hakkında.....	3
Rehber Hakkında.....	4
Çocuklarla Birlikte ve Çocuklarla İlgili Yürütülen Araştırmalarda Etik İlkeler Rehberi.....	5
1. Arka plan ve Gerekçe.....	5
2. Katılımcı Araştırma ve Çocukların Araştırmalara Katılım Süreci.....	6
3. Çocuklarla Birlikte Yürütülen Araştırmalarda Etik ve Etik İlkeler.....	8
3.1. Zarar ve Faydanın Değerlendirilmesi.....	9
3.2. Bilgilendirilmiş (Aydınlatılmış Onam).....	11
3.3. Gizliliğin Korunması.....	13
3.4. Sosyal İstenirlik - Çocuktan Alınan Bilginin Meşruluğu - Güç İlişkileri.....	15
3.5. Dahil Etme ve Dışarıda Bırakma.....	17
3.6. Çocukların Gündemine Saygı Duymak.....	18
3.7. Araştırma Verilerinin Analizi ve Çocukların Sürece Katılımı.....	19
Kaynakça.....	21

Eylül 2024

Suna'nın Kızları Hakkında

Suna'nın Kızları, Suna Kıracın eğitim alanındaki çabalarını, değerlerini, hedeflerini ve vizyonunu yaşatmak ve ileriye taşımak amacıyla Suna ve İnan Kırac Vakfı çatısı altında kızı İpek Kırac tarafından 2021 yılında kuruldu.

Gelişimlerini destekleyebilecek hizmetlerden yoksun büyüyen 0-18 yaş arası kız çocukların ihtiyaçlarına odaklanan Suna'nın Kızları, kız çocukların duygusal ve bedensel olarak iyi halde olmaları, öğrenmeye kesintisiz devam edebilmeleri, eğlenmeye ve dinlenmeye vakit ayırabilmeleri, baskı altında kalmadan yaşayabilmeleri ve kendileriyle ilgili kararları verebilmeleri için, 31 sivil toplum oluşumuyla ortak amaçlar ve göstergeler çerçevesinde birlikte çalışıyor.

Araştırma Destek Topluluğu Hakkında

Suna'nın Kızları kolektif etki inisiyatifi bünyesinde oluşan Araştırma Destek Topluluğu, kız çocukların güçlenmesi için kız çocukların ihtiyaçları, karşılaştıkları engeller ve çözümlere dair bilgi üretmek, bu bilgiler ışığında savunuculuk yapmak ve çocukları güçlenmesine yönelik araştırma yöntemleri geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmak amacıyla 2022 yılında kuruldu.

Veri analizi, haritalama ve savunu alanlarında çalışan kurum ve uzmanlardan oluşan Araştırma Destek Topluluğu kız çocukların bütünsel gelişimlerini destekleyici hizmet ve müdahalelerin etkin şekilde kurgulanabilmesi için veri temelli kararlara duyulan ihtiyaçtan yola çıkarak coğrafi, güncel, sürdürülebilir, çok katmanlı, kitle kaynaklı ve çocuk katılımını gözetten bir dijital temelli platform olan Çocuk Odaklı şehir'i oluşturdu.

Araştırma Destek Topluluğu aynı zamanda araştırma süreçlerinde çocuk katılımını artırmaya yönelik kaynaklar yaratmayı ve metotlar geliştirmeyi amaçlıyor.

Fikir ve Sanat Atölyesi Derneği Hakkında

2019 yılının Mayıs ayında Fikir ve Sanat Atölyesi (FİSA) Derneği bünyesinde faaliyetlerine başlayan FİSA Çocuk Hakları Merkezi, çocuğun insan hakları alanında çalışmalar yürüten bir sivil toplum girişimidir.

FİSA Çocuk Hakları Merkezi insan hakları temelinde tüm çocukların, ayırım gözetilmeden yaşama ve gelişme hakları güvence altına alınarak kendilerini ilgilendiren her konuda söz sahibi oldukları, kararlara etkin katılım gösterebildikleri ve yüksek yararlarının gözetildiği demokratik bir toplumsal yapının oluşmasına katkıda bulunur.

Rehber Hakkında

Sivil alanda çocuklar ve çocukluk ile ilgili çok sayıda araştırma yürütülüyor. Sıklıkla araştırmaların öznesi olarak konumlandırılmalarına rağmen çocuklar araştırmalara genellikle yetişkinlerin bakış açısından veri sağlayıcı olarak dahil ediliyorlar. Ancak çocukların hedef kitle olmanın ötesine geçerek araştırmacının planlamasından raporlamasına kadar tüm süreçlerine aktif ve anlamlı katılımın sağlanması araştırmaların niteliği ve etkisini artırmanın ötesinde çocukların güçlenmesine de katkı sağlar.

Bu rehber çocuklarla birlikte ve çocuklarla ilgili yürütülen araştırmalarda dikkat edilmesi gereken etik ilkeleri derleyerek araştırma süreçlerinde çocuk katılımını teşvik etmeyi ve konuyla ilgili bilgi üretimine katkı sağlamayı amaçlıyor.

Rehber Kimlere Yönelik Hazırlandı?

Rehber çocuk katılımı ve çocuk güvenliği prensipleri doğrultusunda çocuklarla sahayı anlamaya yönelik durum tespit ve ihtiyaç analizi, haritalama, hedef kitle belirleme, uygulamaya yönelik planlama, izleme ve etki değerlendirme vb. çalışmalar gerçekleştirmek için çocuklarla temas içerisinde bulunacak sivil toplum ve kamu kurum çalışanları ve uzmanları, bağımsız araştırmacılar, öğrencilere yönelik hazırlanmıştır. Rehberde ele alınan etik ilkelerin odak grup, derinlemesine görüşme, gözlem gibi nitel yöntemlerin yanı sıra anket gibi daha nicel yöntemler kullanacak tüm araştırmacılar için faydalı olacağını umuyoruz.

Rehberde Neler Var?

Rehberde çocukların araştırma süreçlerine katılımına dair hukuki çerçeve ve çocukların süreçlere katılımına dair yaklaşımlar kısaca özetlendikten sonra, çocuklarla birlikte ve çocuklarla ilgili yürütülen araştırmalarda dikkat edilmesi gereken etik ilkeler ve bu ilkelerin araştırmacılar tarafından uygulanmasını sağlamak için oluşturulan kontrol listelerden oluşturuyor.

Rehberin Önemi Nedir?

Çocuklarla birlikte ve çocuklarla ilgili yürütülen araştırmalarda araştırmacıların hesap verilebilirliğini ve araştırma süreçlerinin şeffaflığı artırmaya yönelik ilke ve kontrol listeleri aracılığıyla araştırma süreçlerinin çocuk katılımı ve çocuk güvenliği prensipleri ekseninde yürütülmesini sağlar. Bu anlamda rehber çocuklarla çalışan araştırmacılara referans olabilecek geliştirici bir kaynaktır.

Çocuklarla Birlikte ve Çocuklarla İlgili Yürütülen Araştırmalarda Etik İlkeler Rehberi

1. Arka Plan ve Gereke

Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi çocukları hakları olan bireyler olarak kabul eder. Sözleşme çocukların korunma ihtiyacını gözetirken, onların kendilerini gerçekleştirmeleri; fikirlerini ifade etmeleri, görüşlerinin kamusal alana taşınması, bilgi edinme haklarını kullanmaları, yaşantılarını doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren tüm karar süreçlerinde etkin bir şekilde yer almaları için devletler ile yetişkinlerin çeşitli yükümlülük ve sorumluluklarını tanımlar. Yükümlülük ve sorumlulukların bulunduğu bir başka alan çocuklarla ilgili politika, strateji, program, proje veya hizmet sunumu vb. hazırlık veya planlama süreçleridir. Sonuçları veya çıktıları çocukları doğrudan veya dolaylı olarak etkileyecek bu süreçlerde farklı yöntemlerin kullanıldığı pek çok araştırma yapılmaktadır. Bu araştırmalarda çocuklara danışılması, görüşlerinin bu süreçlere dahil edilmesi veya araştırmaların çocuklarla birlikte planlanması ya da yürütülmesi de yetişkinlerin sorumluluğu olduğu kadar BM Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında devletlerin de yükümlülükleri arasındadır.

Çocukların Araştırmalara Katılımının Temel Dayanağı

Bu yükümlülüğün temel dayanağı BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin temel ilkelerinden biri olan katılım hakkıdır. “Kamu yaşamında yer almak”, “kamu yaşamının bir parçası olmak” diye tanımlanan katılım, bireylerin karar süreçlerine ve etkinliklere dahil edilmesi, bu süreçlerde “etkili” olması, karar mekanizmalarına, uygulama ve değerlendirmelere “aktif” yani anlamlı müdahalelerde bulunması anlamına gelir. Katılım ayrıca demokrasinin temel prensiplerinden biridir.

2. Katılımcı Araştırma ve Çocukların Araştırmalara Katılım Süreci

Özellikle insan hakları veya hak temelli araştırma alanyazında “katılımcı araştırma” ve “katılımcı eylem araştırması” gittikçe daha sık karşılaşılan terimler arasındadır. Bunlar araştırma öznesi veya öznelinin araştırma sürecine dahilietini, böylelikle hedef kitle olmanın ötesine geçerek araştırmanın planlanma aşamasından, veri toplama, veri analizi ve raporlama veya bulguların yaygınlaştırılması, kamuoyuyla paylaşılması aşamalarına katılımını sağlar. Çocukların araştırmalara dahil edilmesi sürecini kurgularken bunun çocukların katılım hakkı açısından anlamını veya çocuk katılımına faydasını etraflıca düşünmek önemlidir. Alanyazında ‘araştırmaya çocukları dahil etmek’ ve ‘katılımcı araştırma’ birbirinin yerine kullanılabilir. İlki her şeyi kapsayan bir kavram olarak görülebilirken, “katılımcı araştırma” genellikle çocukların araştırma sürecine aktif (anlamlı) katılımını ifade eden bir teknik bir terimdir (Fleming and Boeck, 2012).

Genel olarak, “katılım terimi”, çocukların ve gençlerin hayatlarını etkileyen konularda karar alma süreçlerine dahil olmalarının yanı sıra görüşlerinin süreçlerde dikkate alınması anlamına gelir ve karar verme gücünün çocukla, yani 18 yaş altındaki tüm bireylerle, paylaşılması olarak çerçevelenir. “Katılım”, çocukların karar alma süreçlerine dahil edilmesini geniş bir yelpazede tanımlamak için kullanılan bir terimdir (Gallagher ve Gallagher, 2008). “Katılım” olarak kabul edilecek faaliyetlerin neler olduğunu belirleyebilmek için Roger Hart bir merdiven metaforu kullanarak anlamlı ve etkin katılımın basamaklarını yani aşamalarını tanımlamıştır. Hart tarafından katılım olarak

adlandırılmayan alt basamaklarda çocukların “dekor” olarak, manipüle edilerek veya simgesel dahiliyetinden söz edilmektedir. Üst basamaklarda ise çocuklara danışma yoluyla, çocuklarla işbirliği yaparak veya çocukların bir çalışmayı başlatması gibi aktif (anlamli) katılım tanımlamalarına yer verilmektedir (Hart, 2008).

Katılım teriminin araştırmalar bağlamında kullanımının tek bir ifade şekli olmamakla birlikte en önemli noktası “araştırılanın” araştırma sürecinde aktif olarak yer alması fikridir. Buna rağmen, özellikle çocuklar söz konusu olduğunda “katılımcı araştırma” teriminin ne anlama geldiği tartışmalı bir hal almaktadır. Bu konuda farklı argümanların bulunması araştırmanın “katılımcı” olarak kabul edilebilmesi için çocukların ne kadar aktif olarak yer almaları gerektiği konusunda fikir birliğinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Bir yandan çocukların araştırmaya bilgi sağlayan veya araştırmada görüşlerine başvuru olanmaları çocukları araştırmada “katılımcı” olarak nitelendirmede yeterlidir (Mayne, Howitt ve Rennie, 2018). Öte yandan, giderek daha çok benimsenen bakış açısı katılımcıların yalnızca bilgi sağladıkları veya araştırma verisine kaynaklık ettikleri araştırmaların katılımcı araştırma olarak nitelendirilmemesi gerektiğidir (Dockery, 2020). Çocukların araştırmalara katılımıyla ilgili sürece açıklık getirmek amacıyla üzerinde durulması gereken bir diğer kavram ise “katılımcı eylem araştırması”dır. Katılımcı eylem araştırması yöntemi çocukların araştırmada veri kaynağı olmaktan daha fazla rolleri olması gerekliliğiyle sonuca değil sürece önem veren bir bakış açısına sahiptir. Katılımcı eylem araştırması kendi başına bir araştırma yöntemi değildir; daha ziyade bilgi inşasında öznel deneyimlerin önemini vurgulayan epistemolojik bir yönelimdir (Minkler ve Wallerstein, 2008).

Christensen ve Prout (2002: 480-481), özellikle çocuklarla yapılan araştırmalar bağlamında, çocukların araştırmaya katılımına dair dört yaklaşım sayar:

1. Bir nesne olarak çocuk - Çocukların yaşamları, ebeveynler ve öğretmenler gibi yetişkinlerin bakış açısından incelenir.
2. Bir özne olarak çocuk - Çocuklar, araştırma süreçlerine gelişim düzeyleri ve gelişen kapasiteleri doğrultusunda bilgi kaynağı olarak katılırlar.
3. Sosyal bir aktör olarak çocuk - Araştırmalarda, çocukların deneyimlerine ve anlayışlarına kabul ve değer verilir.

4. Katılımcı ve yardımcı araştırmacı olarak çocuk - Çocuklar araştırmaya dahil edilir, araştırmaya dair bilgilendirilir; çocuklara danışılır ve çocuklar dinlenir. Araştırmanın kendisi hem araştırmacının hem de bilgi veren(ler)in, yani çocukların katkılarıyla yürütölen bir ortak iştir.

Shaw, Brady ve Davey (2011), benzer bir model geliştirerek çocukların araştırmaya katılımının dört biçimini tanımlar:

1. Çocuklar araştırma verilerinin kaynaklarıdır.
2. Araştırma konusunda çocuklara ve gençlere danışılır.
3. Araştırmada çocuklarla işbirliği yapılır.
4. Araştırmanın sahibi çocuklardır.

3. Çocuklarla Birlikte Yürütölen Araştırmalarda Etik ve Etik İlkeler

Çocuklar veya çocukların da içinde yer aldığı gruplarla yürütölen araştırmalara bakıldığında, çocukların katılımcısı olduğu diğer birçok çalışma veya etkinlik gibi, çocukların bir özne olmaktan çok araştırmanın bir nesnesi oldukları ve çocuklarla birlikte çalışma sürecinden ziyade çalışmanın sonuçlarına odaklanıldığı görölmektedir. Yani, çocuklar araştırmanın kurgusu ve seyrini etkilememekte, araştırmacılarla tek taraflı ve çoğunlukla tek seferlik, diyalog olmayan bir iletişim kurmakta, karar almayı gerektiren durumlar dahil araştırmanın mihenk taşı denilen kritik aşamalarında (yöntemin belirlenmesi, araçların tasarımı, veri toplama için örnekleme ve kapsam seçimi vb.) yer almamaktadır.

Öte yandan, hem araştırma süreçlerine hem de araştırma yöntemlerine yansıyan önemli gelişmelerden biri de çocuk hakları alanındaki savunuculuk çalışmalarının artmasıyla çocukları yetişkinlere kıyasla "eksik" ve "yetersiz" gören toplumsal algının sorgulanmaya başlamış olmasıdır. Dönüşen bakış açılarıyla birlikte çocuklarla yürütölecek araştırmalarda kullanılacak yöntemler düşünöldüğünde çocukların yeteneklerine sayęı ve özen göstermenin kendisinin başlı başına bir ilke olarak benimsenmesi önerilmektedir.

Çocuklarla birlikte yürütölecek araştırmalarda etik değerlendirme; araştırma sorularının

sorulmaya değer olup olmadığını ve araştırma yöntemlerinin bunlara cevap vermenin etkili bir yolu olup olmadığını düşünmeyi gerektirmesinin yanı sıra pek çok farklı etik ilkenin de sürece dahil edilmesini gerektirir. Etik değerlendirme bir yanıyla da çocukların araştırma süreci üzerinde kontrol sahibi oldukları bir yaklaşımı benimsemektir. Bu nedenle araştırmaya dahil olacak çocuklara kendi dünyalarını anlama ve açıklamaya dair özgün becerileri olan sosyal aktörler olarak yaklaşmak kritik önemdedir.

3.1. Zarar ve Faydanın Değerlendirilmesi

Araştırma sürecine etik yaklaşım araştırmanın, araştırmaya katılan çocuklara sunduğu faydaları ve içerdiği riskleri değerlendirmeyi gerektirir. Bu değerlendirmenin amacı zarar vermeme ilkesi yani çocuklar için fayda yaratmanın yanı sıra sırf araştırmaya dahil oldukları için veya araştırmanın yürütüldüğü mekanda buldukları için çocukların herhangi bir zarar görmemesini güvence altına almaktır. Değerlendirme süreci araştırmacının, araştırmaya başlamanın ve devam etmenin etik açıdan uygun olup olmadığı konusunda bilinçli bir karar vermesini ve olası zararları önlemek veya azaltmak için hangi önlemlerin alınması gerektiğini belirlemesini içerir. Bu süreç aynı zamanda çocukların araştırmaya katılım konusunda bilinçli bir seçim yapmalarını sağlamak için çocuklarla paylaşılması gereken risklerin ve faydaların belirlenmesine yardımcı olacaktır.

Çocukların araştırmalara katılmasının olası pek çok faydası ve zararı olabileceği aşikardır. Bu olası risk ve faydaların neler olabileceğini araştırma öncesinde tespit edebilmek her araştırmanın doğasına, amacına, kullanılacak yöntemlere vb. göre değişiklik göstereceğinden her araştırma için ayrı ayrı tespit edilip değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Ancak, özellikle zarar söz konusu olduğunda, yapılan analizlerin çocukların savunmasız ve kırılgan oldukları varsayımına dayandırılmaması gerekir. Böyle bir varsayım çocuk için faydalı olabilecek bir sürecin zarar verici olarak yorumlanmasına neden olabilir.

Zarar vermeme ilkesine dair somut ve genel öneriler bu rehberin kontrol listesinde

paylaşmış olup kontrol listesinde olmayan ancak zarar potansiyeli olan “araştırma yorgunluğu” kavramından söz etmekte fayda vardır. Çocukların araştırmalara giderek daha fazla dahil olması onlar için aşırı bir yük olabilmektedir. Bu bağlamda, çocuk hakları örgütlerinin savunuculuk çabalarıyla çocuk merkezli yaklaşımların artması, çocukların sürekli yetişkinlerin odağında olmasına dair endişeleri de artırmıştır. Çocukların yetişkinlerin odağında olması ve çocuklar açısından yükün artması durumu iki somut şekilde ortaya çıkabilmektedir: Çok sayıda çocuğun aynı araştırmaya dahil edilmesi ya da aynı araştırma içerisinde üst üste fazla sayıda uygulamanın veya görüşmenin yapılması. Araştırma yorgunluğu katılımcıların isteksizlik göstermesi ve katılmayı bir aşamadan sonra reddetmeleriyle sonuçlanabilmektedir. Araştırmacının araştırma sürecine çocuğun dahil olmak istemediğini ve/veya katılmaya isteksiz görüldüğünü fark etmesi durumunda çocuğun araştırmadan çekilme hakkına sahip olduğu hatırlatılarak görüşme sonlandırılır.

Araştırma sürecinde çocuklara yönelik riskleri değerlendirmede dikkate alınması gereken bir konu da zarar vermeme ilkesinin çoğu zaman aşırı koruma refleksine dönüşmesidir ki bu da anlamlı çocuk katılımını güçleştiren unsurlardandır. Çocuklarla yürütülen çalışmalarda etik değerlendirmelerin ağırlıklı olarak çocuklara zarar vermeme ilkesine odaklandığı ve bu nedenle araştırma katılımcısı olmanın veya araştırmacının yürütülmesine de katılmanın çocuklar açısından faydalarının ihmal edildiği söylenebilir.

Çocuklar hakkında yapılan araştırmalar ve bilgi üretme sürecine çocukların görüşlerinin ve deneyimlerinin dahil edilmesi, özetle çocukların araştırmalara katılımı;

- Araştırmanın bilimsel açıdan niteliğini artırır.
- Bilginin daha güvenilir olmasını sağlar.
- Toplanan verilerin analizi aşamasına da çocukların katılımı araştırmanın niteliğini ve güvenilirliğini artırıcı bir etki yaratır.
- Çocukların ihtiyaçlarına özgü politika ve uygulamaların geliştirilmesine katkı sağlar.

- Çocuklara dikkate alındıkları ve değer gördüklerini hissettirerek özgüvenlerinin gelişmesini destekler.
- Çocukların yetişkinlerle aralarındaki asimetrik güç ilişkilerinin ortadan kaldırılmasına yardımcı olur.

Kontrol Listesi

- Bu araştırmanın neden yapılacağı, araştırmanın amacı konusunda ben ve ekibim ortak görüşte miyiz?
- Bu araştırmanın sonuçları çocukların yaşamlarına fayda sağlayacak mı?
- Veri toplama aşamasında çocukların görüşlerine başvurmanın dışında veri toplamanın başka bir yolu var mı?
- Araştırma ekibinin veya araştırma sürecinin çocuğa doğrudan zarar verdiği bir durum veya çocuğun zarar olarak tanımladığı bir durum için çocuğun nasıl bildirim yapabileceğiyle ilgili mekanizmaları kurduğum mu? Bu mekanizmalar konusunda çocuğa ve yasal vasisine gerekli ve yeterli bilgiyi verdim mi?

3.2. Bilgilendirilmiş (Aydınlatılmış) Onam

Aydınlatılmış onam günümüzde araştırmalardaki etik sürecin olmazsa olmaz kuralı haline gelmiştir ve araştırmacıların ihmal etmediği belki de tek etik ilke olarak değerlendirilebilir. Çocuklarla yürütülen araştırmalarda, içeriği çocuğa özgü bir dille ve gelişim dönemleri dikkate alınarak hazırlanan aydınlatılmış onam formları kullanmak yaygın bir uygulamadır. Çocuktan ve aileden ayrı ayrı aydınlatılmış onamın alınması araştırmanın etik ilkelerini yerine getirmede tek başına yeterli değildir.

Aydınlatılmış onamın ilk amacı katılımcıya araştırmanın amacı ve olası sonuçları hakkında

bilgi vermektir. Araştırmacı bu bilgileri katılımcıya aktarma yükümlülüğü bulunan kişidir. İkinci olarak, onam aracılığıyla katılımcılara katılım sürecinin içerdii faydalar ve riskler ile katılma alternatifleri hakkında detaylı bilgi sunulması hedeflenir. Çocuklarla yapılan araştırmalar bağlamında, bu bilgilerin çocuklara gelişim düzeylerine, konuştukları dillere, özel ve özgün ihtiyaçlarına ve koşullarına (engellilik veya kronik hastalık gibi) ve bilgiye erişme kapasitelerine uygun olarak aktarılması gerekmektedir. Ancak, çocuğun hangi koşullar altında araştırmaya onay verdiği etik açıdan sorgulanmalıdır.

Örneğin göçmen çocuklarla yürütölen araştırmaların çocukların yaşam alanlarında ve hizmet aldıkları kurumların çalışanları tarafından yapıldığı çok sayıda örnek mevcuttur. Göçmen statüsünde olan çocukların hizmet aldıkları kurum çalışanları ile paylaştıkları bilgilerin asimetrik güç ilişkileri açısından değerlendirilmesi ve alınan bilginin meşruluğunun tartişılması önemli bir etik konudur.

Çocukların araştırmalara sıklıkla eğitim ortamlarında dahil oldukları da bilinmektedir. Türkiye'de yürütölen araştırmalara dair alanyazına bakıldığında bir sınıf ortamında okul idaresinin ve öğretmenin onay verdiği, ebeveynlerden ve çocuklardan aydınlatılmış onam alınan araştırmalara rastlanmaktadır. Bu noktada sorulması gereken şudur: "Etik açıdan bu yeterli mi?" Çocuklarla araştırma öncesi ön görüşme (tanışma) yapılıp yapılmadığı, araştırma öncesi araştırmanın konusu, olası sonuçları, çocuklar açısından riskleri ve faydaları, neden ve hangi çocukların araştırmaya dahil edilmek üzere seçildikleri, araştırmanın sonuçlarının çocuklara özgü yöntemlerle paylaşılıp paylaşılmayacağı gibi bilgilerin çocuklara uygun aktarımı etik açıdan göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yanı sıra çocukların araştırmaya katılmayı reddetmeleri durumunda okul idaresi veya öğretmeni tarafından olumsuz bir tutumla karşılaşmaması için şartların yaratılması ve bunun bilgisinin paylaşılması, çocuğun araştırma içeriğindeki bilgiler, sorular veya örnekler nedeniyle psiko-sosyal bir etkilenme yaşayıp yaşamadığının tespiti ve yaşaması durumunda çocuğun nasıl destekleneceği gibi konular da aydınlatılmış onam sürecinin önemli unsurları olarak değerlendirilmelidir.

Göröldüğü üzere aydınlatılmış onam süreci yalnızca sözel veya yazılı olarak çalışma hakkında kısaca ve hızlıca bilgilerin aktarıldığı bir sürecin çok ötesidir; aydınlatılmış onam

süreci çocukların araştırmaya hazırlandığı bir süreçtir ve çocukların hak sahibi, yetkin, kendi görüşlerini ifade edebilme kapasitesine sahip ve otonom bireyler olduklarının kabulüne dayanır.

Kontrol Listesi

- Farklı yaş grupları için farklı gelişim düzeylerine uygun oluşturulmuş, gerektiğinde farklı dillerde ve yazılı, işitsel veya görsel formatlarda onam formlarım var mı?
- Araştırmanın amacı ve konusu hakkında katılımcı olmasını beklediğim çocuklara gerekli ve yeterli bilgiyi onların gelişim düzeylerine ve varsa özgün ihtiyaçlarına uygun bir şekilde verdim mi?
- Çocukların araştırmanın konusu ve amacını anladığından emin miyim?
- Çocukların kendi iradeleriyle araştırmaya dahil olmak konusunda onam verdiğinden emin miyim?
- Araştırmanın sonuçlarını katılımcı çocuklarla paylaşmak üzere bir hazırlığım ve kapasitem mevcut mu? Değilse araştırma sonuçlarının çocuklarla paylaşamayacağı bilgisini çocuklara verdim mi?
- Araştırmanın herhangi bir aşamasında çocuğun araştırmadan çekilme hakkına sahip olduğunu çocukla paylaştım mı?

3.3. Gizliliğin Korunması

Gizliliğin korunması katılımcıların bilgilerinin hangi şekilde alınacağı, kimlerle paylaşılacağı ve nasıl saklanacağıyla ilgili önemli bir süreçtir. Araştırmaya katılan çocukların verilerinin araştırma ekibi tarafından bilgi güvenliğini sağlayacak şekilde saklanması ve araştırma sonuçlarının tüm toplanan bilgiler anonimleştirilerek (çocukların adlarını belirtmeden, kişisel bilgilerine yer vermeden) yayınlanması kritiktir.

Karşılaşılması muhtemel riskli durumlardan biri çocukların araştırmaya katılımına onay veren yetişkinlerin çocukların araştırma sürecinde paylaştıkları görüşleri araştırmacılar tarafından talep etmesidir. Bu konunun aydınlatılmış onam sürecinde yetişkinlerle (ebeveyn, bakım veren ve/veya vasislerle) mutlaka konuşulması ve söz konusu duruma ilişkin kurallar ve sınırlara dair yetişkinlere bilgi verilmesi gerekmektedir.

Önemli konulardan bir tanesi de çocukların, çocuk koruma prosedürlerinin işletilmesini gerektiren bilgileri paylaştıkları durumlardır. Bu konuda izlenecek adımların, yasal sorumlulukların araştırmacı ve araştırma ekibi tarafından bilinmesi, gerektiğinde araştırmacının süpervizyon eşliğinde yürütülmesi veya gerekli yönlendirmeler için önden hazırlıkların yapılması ve hangi durumlarda gizlilik ilkesinin bozulacağı bilgisinin araştırma öncesinde çocuklarla paylaşılması etik bir sorumluluktur.

Bu konudaki yaklaşımlardan biri çocuğun kendisine zarar verdiği/vereceği düşünülen bilgilerinin yetkili birimlerce paylaşılmaması ancak çocuğun bu bilgileri güvendiği bir yetişkinle paylaşması veya varsa bir şikayet mekanizmasını kullanması için desteklenmesi olabilir. Ancak, bu türden bir durumun nasıl yönetileceği araştırmadan sorumlu kurumun çocuk koruma prosedürlerinde tanımlanmalıdır.

Kontrol Listesi

- Araştırmaya dahil olan çocukların demografik bilgileri (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, ikamet ettiği yer gibi) ile araştırma sürecinde aktardıkları özel deneyimlerine ilişkin bilgileri hangi koşullarda (nerde, ne kadar süre ve kimlerin erişimine açık vb.) saklayacağına dair prosedür belirledim mi?
- Bu bilgilerin kimlerle ve ne ölçüde paylaşılabilceğine dair araştırma öncesinde bir planlama yaptım mı?
- Araştırma sonuçlarının yayınlanması sürecinde çocukların kişisel bilgilerinin kullanılmayacağı, anonimleştirilerek paylaşılacağı konusunda çocuğa ve yasal vasisine bilgi verdim mi?

- Gizliliğin, çocuğun lehine ihlal edilmesini gerektiren özel durumlar hakkında çocuğa ve yasal vasisine gerekli bilgileri verdim mi?

3.4. Sosyal İstenirlik – Çocuktan Alınan Bilginin Meşruluğu – Güç İlişkileri

İnsanlar motivasyonlarını ve duygularını ancak farkında oldukları ölçüde ifade edebilirler. İnsanlar ayrıca görüşlerini ve deneyimlerini başkalarına aktarırken farklı önyargılara kapılma eğiliminde de olabilirler. Örneğin, “sosyal istenirlik (beğenilirlik)” olarak da adlandırılan, kendini başkaları tarafından kabul görecektir şekilde sunma dürtüsü, sorulara verilen yanıtları etkileyebilir ve özellikle bir araştırmacıyla uzun süreli veya derinlemesine karşılaşmalarda önemli bir faktör haline gelebilir. Yetişkinler gibi çocuklar da araştırma ortamının talep ettiği özelliklere ve kendileri ile araştırmacı arasındaki ilişkinin doğasından etkilenmeye çok açık olabilirler. Nitel görüşmeler (odak grup görüşmeleri, derinlemesine mülakatlar vb.) sosyal taleplerin, görüşmenin kendisinin taleplerinden daha ağır basabileceği bir sosyal paylaşımıdır. Böylelikle çocuklar, doğru yanıt vermek veya gerçeği ifade etmekten çok, araştırmacıyı veya yetişkin kişiyi memnun etmek için “duyulması istenen” (kendilerinden beklendiğini düşündükleri) cevapları verebilirler. Söz konusu riskler yalnızca nitel görüşmeler için değil anket yoluyla yapılan yani nicel veri toplamayı içeren araştırmalar için de geçerlidir.

Çocuklar büyük ölçüde yetişkinler tarafından yönlendirilmeye ve kendilerine söylenenleri ya da yetişkinlerin onlardan bekledikleri şeyleri yapmaya alışkın olduklarından veya buna mecbur bırakıldıklarından, örneğin kapalı uçlu sorular çocuk tarafından anlaşılmadığında, mutlaka cevaplanması gerektiği düşüncesiyle rastgele cevaplanabileceği olasılığı unutulmamalıdır. Böylesi durumlarda çocukların deneyimlerine erişmeye çalışırken ortaya çıkan soru, bir çocuğun gerçekte başına gelen bir deneyimi anlatması ile araştırmacıyı memnun etmek, etkilemek veya yanıltmak için uydurulmuş hayali bir öyküyü anlatması arasındaki farkın nasıl ele alınabileceğidir.

Araştırma sürecinde yetişkin-çocuk ilişkisini yetişkin-yetişkin ilişkisinden ayıran önemli faktörlerden biri güçle ilgilidir. Asimetrik güç ilişkisi bağlamında çocukların ikincil konularının göz ardı edilmemesi, araştırmacı tarafından dikkate alınması gerekmektedir.

Yetişkinler çocuklar üzerinde otoriteye sahip oldukları inancı ile hareket edebilir ve çocuklar da kabul edilemez olduğunu düşündüklere şeylere itiraz etmekte, katılmamakta veya söylemekte zorlanabilirler. Daha büyük yaştaki çocuklar (ergenlik dönemindeki çocuklar) dışında çocuklar genellikle fiziksel olarak daha zayıf oldukları için sınırlı bir başa çıkma repertuarına sahip olduklarını düşünebilirler. Örneğin çocuklar günlük deneyimlerinden yola çıkarak herhangi bir yetişkinin kendi görüşlerini ciddiye alacağına inanmakta güçlük çekebilirler. Pek çok çocuk görüşlerinin sorulmasına alışkın değildir veya görüşlerinin genellikle ebeveyn, öğretmen vb. yetişkinler tarafından göz ardı edildiğini düşünür veya hissedebilirler.

Hem sosyal istenirlik hem de asimetrik güç ilişkileri bağlamında, araştırmacıların çocukların paylaştıkları bilgilerin ne kadar gerçek ve meşru olduğunu sorgulaması gerekmektedir. Burada sözü edilen; çocukların deneyimlerine veya aktardıkları bilgilere çocuklardan kaynaklı bir nedenle kuşkuyla yaklaşılması değil, çocukların içinde buldukları koşullar, araştırmacının eşitler arası ilişki kuramaması ve yetişkinlerin çocuklara hükmetme anlayışlarının çocuklar tarafından da içselleştirilmiş olmasının çocuğun paylaştığı bilgi veya deneyimin meşruluğuna zarar vermesi riskidir. Bir diğer risk ise uygun teknik koşullar sağlanmış olsa dahi mevcut güç ilişkilerinin çocuğun deneyimini bir özne olarak aktarmasının önünde bir engel oluşturma ihtimalidir. Özne olma halini bozan süreç çocuğun kendisine atfedilen özellikleri içselleştirmiş ve ona göre yanıtlar vermesiyle ortaya çıkabilmektedir; bir anlamda çocuğun iradesinin zedelenmesi olarak da değerlendirilebilir.

Kontrol Listesi

- Araştırmacı olarak araştırma sürecinde çalıştığım çocuklarla orantısız bir güç ilişkisi kurup kurmadığım konusunda kendimi değerlendirebiliyor muyum?
- Araştırma sürecinde çocuğun paylaştığı bilgileri herhangi bir baskı altında paylaşım paylaşmadığından emin miyim? Bu baskıyı ortaya çıkarabilecek değişkenleri araştırma öncesinde ve sürecinde kontrol ettim mi?

3.5. Dahil Etme ve Dışarıda Bırakma

Tüm araştırma süreçlerinde olduğu gibi çocuklarla yürütülen araştırmalarda da örneklem kullanımı, yani hakkında bilgi toplamak için yola çıkılan büyük gruba ulaşmanın mümkün olmadığı durumlarda belirli yöntemlerle seçilen alt grup söz konusudur. Örneklem kullanımı söz konusu olduğunda araştırmacının sonuçlarını temsil etmesinin yanı sıra hangi çocukların hangi kriterlerle çalışmaya dahil edildiği veya dışarıda bırakıldığı bir etik konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dahil etme ve dışarıda bırakma kriterlerinin özellikle çocuklara yönelik ayrımcılık içermeyecek şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, özellikle dahil etme kriterleri belirlenirken, katılacak çocukların çalışma için ayırabilecekleri zaman ve gönüllülük düzeylerinden emin olmak önemlidir.

Çalışmaların özellikle belli bir grup çocuğa (örneğin bir çalışma sadece kız çocuklarla ilgilidir ve oğlan çocukların dahil edilmesi gerekmez; veya başka bir çalışma sadece X mahallesindeki sorunlarla ilgilidir ve bu nedenle diğer mahallelerden çocukların dahil edilmesi gerekmez) odaklanmadığı durumlarda kapsayıcılık önemli bir etik konudur. Kapsayıcı bir araştırma süreci yürütmek için farklı sosyoekonomik düzeyden olan, farklı gelişim gösteren, farklı yaş gruplarından (çalışmanın özellikle belli bir yaş grubuna odaklanmadığı durumlar için), farklı cinsiyetlerden veya engellilik, göçmenlik gibi durumları olan çocukların çalışmalara dahil edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda araştırmacının etik değerlendirme yaparken kendine sorması gereken soru “Neden bu çocuklarla çalışıyorum?” sorusudur. Bu soruya yanıt verilmesinin güç olduğu ve belli gerekçelere bağlanamadığı durumlar araştırmacı açısından etik sürecin yeniden gözden geçirilmesini gerektirebilir.

Son olarak görüşmelerin ne zaman ve nerede yapılacağı, görüşmelerde kimin olacağı ve kimin çocuklara bilgi vereceği gibi faktörler, çocuğun ne hakkında konuşacağı üzerinde muhtemel bir etkiye sahip olacaktır. Görüşme yerine veya ortamına dair tek bir seçenek mi bulunuyor yoksa çocuğun hayatını kolaylaştırmak ve erişilebilirlik koşullarının sağlanması adına farklı alternatifler sunulabiliyor mu? Çocuğun alternatifler

arasından özgürce seçim yapma şansı var mı? Örneğin okul ortamı veya bir ebeveynin ya da yetişkinin yanında olmak görüşme sürecini etkileyebilir. Çocukla baş başa ve gizli görüşme olanağının sağlanması ve bunun bir alternatif olarak sunulması önemlidir. Tüm bu faktörlerin, dahil etme/dışarıda bırakma kriterleri açısından gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Kontrol Listesi

- Bu araştırma özel bir grup çocuk için tasarlanmadıysa farklı özellikleri olan (tipik gelişim gösteren, uzuv veya yeti kaybı olan, baskın dilin dışında bir dilde iletişim kuran vb.) çocukların araştırmaya dahil edilmesini sağladım mı?
- Farklı gelişim özelliği olan veya özel ihtiyaçları bulunan çocuklar araştırma örnekleminde yer alıyorsa, diğer çocuklarla eşit koşulları paylaşabilecekleri düzenlemeleri yaptım mı? (Görme engelli çocuklar için uygun formatta hazırlanmış onam formları, işitme engelli çocuklar için işaret dili tercümanı, fiziksel engelli çocuklar için erişilebilir görüşme ortamı, kronik hastalığı olan bir çocuk için gerekli hijyen ve sağlık koşulları, cezaevindeki bir çocuk için gizliliğin ve güvenliğin sağlanması, şiddetten zarar görmüş bir çocuk için gerekli psikolojik hazırlık evresinin tamamlanması, ana dili farklı olan bir çocuk için çevirmen desteği vb.)

3.6. Çocukların Gündemine Saygı Duymak

“Sosyal bir aktör olarak çocuk” perspektifinin araştırmalar için bir sonucu, çocukların kendi durumlarına dair anlayışlarının diğerlerinin (ebeveynler ve çocuğun hayatındaki diğer önemli yetişkinler, çocuk haklarına dair politikalarda karar vericiler vb.) anlayışlarıyla eşit derecede geçerli olabileceğidir. Çocukların araştırmacı tarafından getirilen sorular kadar önemli olabilecek kendi kaygıları veya soruları olabilir. Çocukların kendi anlayışlarına açık kalmasını sağlamaya çalışmanın üç yolu mümkündür. İlki; araştırmaya başlamadan önce araştırma konusu hakkında deneyimi olan/olmayan bir grup çocukla birlikte çalışarak araştırma için hazırlanan soruların hedef gruptaki yani

araştırmanın öznesi olacak çocukların yaşamları, sorunları vb. açısından uygun olup olmadığını test edilmesidir. Bu aşamada araştırma sorularının gerçekten sorulmaya değer olup olmadığını, çocuklar tarafından cevaplanabilir özellikte olup olmadığını test edilmesi önemlidir. İkincisi; katılımcı araştırma teknikleri kullanmak yani bir bilgiyi almanın farklı yollarını da tasarlayıp gerektiğinde bir alternatif olarak sunabilmektir. Üçüncüsü ise, çocuklarla bireysel görüşmelerin yanı sıra grup etkinlikleri de yaparak yine araştırma konusuna dair görüşlerinin kolektif/tartışarak alınmasını sağlamaktır.

Kontrol Listesi

- Araştırma çerçevesinin ve araştırma sorularının oluşturulması aşamasında çocukların görüşlerine yer verdim mi?

3.7. Araştırma Verilerinin Analizi ve Çocukların Sürece Katılımı

Toplanan araştırma verilerinin analizi aşamasına çocukların katılmasını sağlamak için çeşitli yollar denenebilir. İlk olarak, çocukların tartışmak için konu seçmelerine ve ne söylemek istediklerine karar vermelerine olanak tanıyan yöntemi birlikte seçerek ve buna bağlı olarak hangi araçların kullanılacağına karar vermelerine izin vererek, sorular ve kavramların anlamları çocukların anlayışına göre takip edilebilir. İkinci olarak, her çocuğu en az bir kez ziyaret ederek (çocuk ikinci bir görüşmeyi reddetmedikçe) ilk görüşmede anlattıklarını gözden geçirme ve düzenleme şansı verilebilir. Üçüncü olarak, grup halinde çocukların araştırma sorularını yeniden yorumlamaları ve bireysel görüşmelerde kullanılan materyaller üzerinde daha fazla çalışma yapmaları için bir alan yaratılabilir. Son olarak, araştırmanın sonunda, tüm çocuklar arasından araştırmaya katılan belli sayıdaki gönüllü çocukla çalışarak, toplanan verilere ve analizine dair çocukların geribildirimlerini içeren bir ses kaydı, kısa bir rapor vb. hazırlanabilir. Tüm bunlar çocukların araştırmadan alınması gereken mesajların hem araştırmacının hem de çocukların kabul ettiği şekliyle paylaşılabilmesine katkı vermelerine imkan tanır ve çocukları araştırmanın gerçekten öznesi haline getirebilir.

Kontrol Listesi

- Araştırmada toplanan verileri katılımcı çocukların tamamıyla (eğer çok sayıda çocuk araştırmaya dahil olduysa belli bir örnekleme) birlikte değerlendirdim mi?
- Araştırmanın bulguları ve bu bulguların çocukların hayatları açısından ne anlama geldiği konusunda çocuklara bilgi verdim mi?

Ek Kontrol Listesi

- Bu araştırma bulgularının paylaşılma yöntemi çocukları mağdur, kötü durumda vb. gösteriyor mu?
- Bu araştırma bulgularının ele alınış biçimi ve aktarımı, bazı çocukların ayrımcılığa maruz kalmasına neden oluyor mu?

Kaynakça

- Christensen, P., & Prout, A. (2002). Working with ethical symmetry in social research with children. *Childhood*, 9(4), 477-497.
- Dockery, G. (2020). Participatory research: whose roles, whose responsibilities? In *Research and Inequality* (pp. 95-110). Routledge.
- Fleming, J., & Boeck, T. (Eds.). (2012). *Involving children and young people in health and social care research*. Routledge.
- Gallagher, L. A. and Gallagher, M. (2008) 'Methodological Immaturity in Childhood Research? Thinking through 'participatory methods'', *Childhood*, 15(4), 499-516.
- Hart, R. A. (2008). Stepping back from 'The ladder': Reflections on a model of participatory work with children. In *Participation and learning: Perspectives on education and the environment, health and sustainability* (pp. 19-31). Dordrecht, Springer Netherlands.
- Mayne, F., Howitt, C., ve Rennie, L. J. (2018). A hierarchical model of children's research participation rights based on information, understanding, voice, and influence. *European Early Childhood Education Research Journal*, 26(5), 644-656.
- Minkler, M. and Wallerstein, N. (2008). Getting to social action: The Youth Empowerment Strategies (YES!) project. *Health Promotion Practice*, 9(4), 395-403.
- Shaw, C., Brady, L. and Davey, C. (2011) *Guidelines for Research with Children and Young People*. London: National Children's Bureau Research Centre.

SUNA'NIN KIZLARI

 /sunaninkizlari

 /sunaninkizlari

 /sunaninkizlari

 Suna'nın Kızları